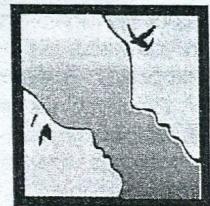

ДІВЧАТКА: ЯКІ ВОНИ?

Психофізіологічні особливості

Олександр КОЧЕРГА, канд. психол. наук,
зав. каф. дошк. і початк. освіти КМПУ ім. Б. Грінченка

Стереотипи та дійсність

Існує міф, ніби дівчаток легше виховувати, ніж хлопчиків. А життя наразі показує, що згубні звички серед сучасних дівчат значно поширеніші, ніж серед хлопців (вони починають випереджати їх у тютюнопалінні, вживанні алкогольних напоїв та наркотичних засобів, проявах асоціальної поведінки). За усталеною традицією дівчаток, як і раніше, намагаються готовувати до ролі господині, привчати їх до так званих жіночих справ, що свідчить про те, що негласне "другосортне" становище жінки у суспільній свідомості зберігається й досі.

Тим часом жінки нестремно рухаються вперед, дедалі частіше посідаючи провідні, так звані чоловічі, посади, освоюючи невластиві їм раніше спеціальності. Отже, як бачимо, на часі відмовитися від стереотипів минулого, не заважати дівчинці й жінці реалізовувати та розкривати свої можливості. А для цього педагогам, батькам — усім, хто приступив до виховання дітей, — конче потрібно знати психофізіологічні особливості дівчаток та обов'язково враховувати у виховному процесі, щоб належно підготувати їх до дорослого життя. Зрозуміло, йдеться про критичне осмислення пропонованих порад та рекомендацій. Адже діти різні. Тож не забуваймо про особистісно орієнтований підхід.

Фора на старті

Дослідники вважають, що **жіноча стать** **орієнтована на збереження** ознак розвитку, які бажано передати у спадок, зробивши тим самим нащадків схожими на батьків. Отже, головна її програма — **вижити**, тобто продовжити рід, зберігши все прогресивне, що допомагає поступові людини. І народна мудрість вбачає в жінці оберіг роду, що спонукає до особливо шанобливо-го ставлення українців до жінки, матері.

Встановлено, що **дівчатка народжуються більш зрілими**. Їхній організм **більше підготовлений до життя та адаптації**, вони випереджають у розвитку хлопчиків на 3–4 тижні, завдяки чому швидше набувають корисних умінь та навичок. Вони раніше починають відчувати настрій батьків, активніше реагують на ласкаві звертання, осільки краще зафіксують вирази обличчя, міміку та певні рухи дорослих, і навіть намагаються маніпулювати ними для реалізації своїх бажань.

У дівчаток до 13 років зберігається **певна пластичність мозку**, тобто у функціонуванні ділянок півкуль немає вираженої спеціалізації (вона з'являється пізніше). Можливо, саме з цим пов'язана краща адаптація їх і до школи, успішне входження у шкільне життя.

У дівчаток досить терпиме ставлення до форми та змісту навчальної роботи та вимогливе — до соціальних проявів (якщо підняла руку, то хоче, щоб її обов'язково спитали, ображаетесь, якщо не вислухали). Їм дуже важливо, щоб їх не перебивали, уважно вислухали, не відволікаючись при цьому на інших дітей чи якісь справи.

Навчання вимагає старанності, зосередження уваги, дисциплінованості з перших кроків. За психофізіологічними параметрами ці вимоги близькі до жіночих. Саме цьому дівчатку спочатку досягають кращих успіхів у навчанні, ніж хлопчики. Спроби порівнювати їхні успіхи не є коректними. Тож уникатимемо таких порівнянь.

Пам'ятаймо!

- Дівчатка народжуються більш зрілими.
- Вони краще фіксують події.
- Вони можуть швидше адаптуватися до навчального закладу.
- На етапі дошкільного дитинства не варто порівнювати успіхи дівчаток і хлопчиків.

Навіюваність: за і проти.

Адаптованість до життя, навчання

Душевний світ дівчаток більше відкритий до життєвих вражень, тому вони схильніші до навіювання. Негативні, часто повторювані батьками оцінки спричиняють виникнення у дівчинки невпевненості в собі, відчуття власної недосконалості та блокують розвиток її творчих здібностей. Позитивні оцінки (але не безпідставне захвалювання!), віра дорослого в неї, її можливості сприяють особистісному самоствердженню дівчинки. Тож навіювання може як допомагати розвитку дитини, так і гальмувати його. Будьмо ж обережними та уважними, щоб не зашкодити дітям. Уникаймо несподіваних повідомлень, в екстремальних ситуаціях поводьмося спокійно, без зайвої експресії. Важливо чітко зрозуміло пояснити дівчинці, що слід робити. Надмірна ж паніка у голосі дорослих може привести лише до розгубленості й втрати дитиною контролю над своїми діями, поведінкою.

У дівчаток **більш деталізоване сприймання**, тому вони чутливіші до зовнішньої упорядкованості. Мислення в них конкретніше й прагматичніше, ніж у хлопчиків, що **орієнтує не стільки на виявлення закономірностей, скільки на отримання результату**. Представниці прекрасної статі швидше шукатимуть відповідь, яка потрібна дорослому, ніж намагатимуться знайти нові шляхи розв'язання, коли їм відомий попередній алгоритм дій. Тому до нової задачі примірятимуться старі підходи. Дівчаткам краще вдаються типові, шаблонні задачі (коли не потрібний пошук). Вони добре справляються з алгеброю, лічбою, маніпуляціями з цифрами та формулами, осільки краще, ніж хлопчики, запам'ятовують формулі, таблиці розрахунку, порядок дій. Вони можуть старанно

Психологія

шось обчислювати, писати, але за браком часу не довести до кінця виконання завдання. Процес дає їм більшу насолоду, ніж результат.

Дівчатка переважають хлопців за вербальними здібностями. Вони швидше опановують мовлення, яке в них правильніше й складніше за синтаксичною будовою, охочіше спілкуються з іншими дітьми. До початку навчання в школі ця відмінність зникає і спостерігається знову лише після 11 років, а відтак стає постійною рисою упродовж усього життя. Дівчаткам краще вдається завдання на знаходження словникової аналогії, твори, описи, роздуми, проте помітна тенденція використовувати переважно авторський текст або слова, які вживає педагог. Дівчатка схильніше вживати усталені фразеологічні звороти, їхнє мовлення сприймається краще, ніж мовлення хлоп'ят. Щоб установити контакт з дорослими, дівчатка звертаються до них із запитаннями. Вони добре виконують мовленнєві завдання (навіть подекуди немовленнєві завдання розв'язують у мовленнєвий способ).

Еволюція жіночої статі відбувалася шляхом відбору на адаптованість до довкілля. Тож і маленькі її представниці швидше звикають до нових приміщень, колективів (хоча існують і індивідуальні особливості), швидше виробляють життєво необхідні стереотипи, що спрощує їхню навчальну діяльність.

Наші Катрусі та Оленки здебільшого віддають перевагу іграм у приміщенні — у замкнутому просторі. На вулиці вони намагаються обмежити простір гри, будуючи різні будинки, хованки. Вдома їм цікаво споруджувати "халабуди" зі стільців та ковдр, грatisя в кутках кімнат, моделюючи реальнє житло в мініатюрі. При цьому кожна дрібничка в цьому житлі виконує певну функцію. На погляд дорослого це просто клаптики паперу, обгортки від цукерок, кришечки від пляшки.., а для дівчинки конкретні важливі "обіграні" речі. Тож не поспішаймо все це викидати. Запитаймо спочатку в доньки, чи можна це робити. З іграшок дівчатка віддають перевагу ляльковим будиночкам, візкам, коробочкам, сумочкам, в які можна щось скласти. Побачивши у подружки іграшку, яку не наважиться просити батьків купити, дівча довго потім про неї згадує.

Крачу успішність дівчаток у навчанні можна пояснити частково і тим, що їх ще до школи привчають до старанності, ретельності та виконання дрібної роботи: помити посуд, попрасувати хоча б ганчірочки, ляльковий одяг, перебрати крупи, квасолю, вишити серветку. Ось і виходить, що до малорухливої, копіткої, не завжди цікавої, навчальної праці за письмовим столом дівчатка морально і фізично підготовлені значно краще, ніж хлопчики. Готуючи дітей до школи, варто приділяти цьому увагу, оскільки такі, на перший погляд, дрібниці і незначні справи допомагають краще адаптуватися до вимог школи. Проте це не включає необхідності творчих завдань на розвиток уяви, вміння осмислювати та оцінювати явища, вчинки, дії. **Творча складова — важливий компонент у будь-якій роботі.** У кожній справі дівчатка мають навчитися знаходити за допомогою та підтримкою дорослих творчий елемент. Це вміння допоможе їм подолати рутинність навчального процесу.

Поведінка дівчаток у садку, в школі відрізняється від поведінки хлопчиків і частіше схвалюється педагогом (зрозуміло, що існують і винятки, коли все відбувається навпаки). Під час заняття дівчинка вдивляється в обличчя педагога, шукаючи підтвердження правильності своїх думок, очікує схвалення. Дорослий досить високо оцінює їхню "уважність" і часто ставить їх у приклад.

Пам'ятаймо!

- Душевна відкритість робить дівчаток навіюваними.
- Упорядкованість, послідовність їм притаманні більше, ніж хлопчикам.
- Мовленнєві здібності — також їхні привілеї.
- Процес виконання роботи дає їм більше задоволення, ніж результат.

Емоційна вразливість, гострота реакцій...

Відомо, що дівчатка швидше, ніж хлопчики, емоційно відгукаються на ті чи інші ситуації. Під дією сильних емоцій у них різко зростає загальна активність, підвищується емоційний тонус кори головного мозку, що може призводити до емоційних зрывів, плачу, крику тощо. Дорослим варто запобігати надмірним емоційним навантаженням дівчаток. І перш ніж гнівно картати доньку, варто подумати про ймовірну реакцію. Можливо, доцільнішими були б спокійніші, поміркованіші, не менш дійові, але психічно комфортніші способи впливу. **Спокійний тон більше сприяє формуванню в дівчинки позитивних стереотипів дій, допомагає їй почуватися самодостатньою людиною, яку поважають та цінують.**

Зважаймо й на те, що дівчатка дуже чутливі до шумів, тож хворобливо сприймають підвищення голосу дорослих. Крик, адресований їм, може викликати ступор, блокувати ініціативу, спровокувати виникнення негативних психічних "комплексів", які в майбутньому можуть спричинити соматичні захворювання.

У зв'язку з підвищеною "шкірною чутливістю" їх та-жок дуже дратує тілесний дискомфорт. Тож у цей період (6-7 років) потребує особливої уваги одяг дівчаток. Бажано, щоб він був з натуральних матеріалів, з мінімальною кількістю синтетичних домішок.

Мозок жінки підтримує в стані готовності всі свої структури, щоб миттєво відреагувати на неприємність. Можливо, саме це і сприяє крачому їх "вживанню" у складних життєвих ситуаціях, якщо тільки навіювання не спаралізує їхні дії. Усі аналізаторні системи відчуствів дівчаток (смакова, нюхова, зорова, слухова, тактильна) гостріше реагують на небезпеку. Вони швидше, ніж хлопчики, відчувають загрозу, оскільки пороги їхньої чутливості іноді спрацьовують на мінімальному рівні, сигналізуючи про необхідність бути обережними. Це підтверджується і життевими спостереженнями: дівчатка частіше уникають небезпеки (рідше потрапляють під колеса автомобілів, ламають руки та ноги, менше заносять травми).

Важливо знати, що в дівчаток, на відміну від хлопчиків, оптимальний рівень працездатності спостерігається на початку заняття, уроку. **Перевтома в них позначається на правокульових процесах** (образне мислення, просторове відношення, емоційне самопочуття). Що це означає? Дуже ймовірним є зниження ефективності дій "охоронних систем", про які йшлося вище. В результаті стають неадекватними рухи, що може призводити до травм, яких, не будучи втомленю, дівчинка змогла б уникнути. **Пам'ятаймо: надвечір їй важче, ніж уранці, писати, креслити, малювати або виконувати якесь інше завдання, може також різко, без будь-яких підстав зіпсуватися настрій.**

Отже, щоб діяльність дівчинки була успішною, вона має висипатися, не перевантажуватися. Найоптимальнішим є чергування напруження з відпочинком. Конче потрібно бути якомога більше на свіжому повітрі. На першому році навчання в школі, якщо дитина надто втомлюється, подбайте про її денний відпочинок. Це значно спростить адаптацію до школи й змінить позитивну мотивацію до навчання.

Дівчатка часто застосовують одну й ту саму тактику під час вивчення абсолютно різних матеріалів. Вони **більше схильні до механічного зачучування.** Тож традиційна освіта підходить їм більше. Тому їй навчаються дівчатка спершу краче. І це може викликати в батьків певну заспокоєність. Але радимо не зупинятися на дослігнутому й приділяти більше уваги розкриттю творчих потенціалів дитини, ставлячи їй запитання на кшталт: "Як ти думаєш?", "А чи можна це зробити в інший спосіб?", "Ти впевнена в цьому? Чому?". Це реальні і посильні запитання для дівчаток, бо здатність центрів правої і лівої півкуль вступати у функціональні міжкульові контакти в них значно вища, ніж у хлопчиків.

Пам'ятаймо!

- Дівчатка емоційніші за хлопчиків.
- Достатній відпочинок, нормальний нічний сон, прогулянки на свіжому повітрі підтримують у дівчинки найкращу практездатність.
- Втома у дівчаток може призводити до погіршення настрою, зниження уваги, що робить їх менш захищеними від травм.
- Успішність у навчанні — не підстава для висновку, що розкрито всі творчі здібності дитини.

Міф про слухняність та покірливість.**Вплив темпераменту**

Дівчатка рідше вдаються до кулаків. Ім це не лічиться: і плаття заважає, і волосся, і немає такої вправності, як у хлоп'ят, і прийомів боротьби не знають. Вони щипаються або дряпаються. Їхня "зброя" — плітки, сварки. Дівчаткам важко утриматися, щоб не розповісти про те, що почули, навіть коли й знають, що розкривають чиюсь таємницю. З іронією можуть ставитися до різних вигадок, які вважають далекими від реальності й такими, що суперечать їхньому практицизму в діях та з'ясуванні стосунків. Дівчатка діють нишком, стиха. Вони більш потайні. Дорослим у відносинах з ними варто дотримуватися відкритості, намагатися вивчити їхній світ, зрозуміти проблеми. Чим раніше ми їх зрозумімо, тим кращими будуть наші взаємини в майбутньому.

У підлітковому віці добре стосунки, які встановилися з батьками, дорослими в ранньому періоді (від народження до 10 років), істотно пом'якшать проходження періоду статевого дозрівання у дівчаток, що допоможе уникнути емоційних зривів та непорозумінь з нами.

Представниці "слабкої" статі рано починають розуміти, якими їх хочуть бачити люди, що їх оточують, та чого від них очікують. Часто вони намагаються показати себе кращими, ніж є насправді. Так, дівчатка бувають слухняніші, "правильніші", привітніші та лагідніші з чужими, ніж з близькими. Тож твердження про слухняність та покірливість усіх дівчаток — міф. Життя іноді підносить зовсім несподівані сюрпризи. У них високий рівень соціальної поведінки. Вони більш егоїстичні в цілому, хоч і це, зрозуміло, не є правилом. Егоїзм дівчаток може виявлятися у намаганні керуватися тільки власною думкою, наполягати на правильності тільки своїх дій. Часто, щоб добитися від дорослих прихильності, вони можуть "вдаватися до хитрощів, щось приховувати, прикидатися хворими, вередувати тощо.

Ставитися до цього варто спокійно, зберігати витримку, реагувати на деякі прояви не миттєво, а відстрочено. Це може допомогти дівчинці зрозуміти хибність своєї поведінки, змінити її. Але насамперед дорослі мають повсякчас демонструвати **своєю власною поведінкою** повагу до інших, уміння рахуватися з чужими інтересами. І, по можливості, уникати такої поширеної помилки: "Найласіший шматочок, усе найкраще, найцікавіше — тільки для улюбленої донечки. Й уся увага, уся любов". Це може привести до формування негативної моделі поведінки, яку дівчатка досить швидко засвоюють (**головне для жіночої статі — зберегти**).

"Зосередженість, увага, точність, терпіння, наполегливість, любов до порядку, ніжність, манери, смак і, нарешті, вроджена любов до дітей — усе це якості, які зустрічаються переважно і в більших пропорціях у жінок ніж у чоловіків", — вважав К.Д.Ушинський. Але й тут, як ви розумієте, трапляються протилежні випадки, що насамперед може зумовлюватися особливостями темпераменту. Дівчатка холерики і меланхоліки здебільшого менш зосереджені, уважні й наполегливі, ніж їхні однолітки — сангвініки й флегматики.

Охайність, смак є не стільки вродженими якостями, скільки такими, що продукуються суспільною думкою і

формуються під тиском суспільних стереотипів. Отже, цього слід навчати дівчаток у певній системі кожного дня, а не вимагати спонтанно.

Пам'ятаймо!

- **Дії та вчинки дівчинки великою мірою зумовлюються темпераментом.**
- **Зовнішні покірливість та слухняність не завжди об'єктивно передають внутрішній світ дівчинки.**
- **Слухняність дівчинки не повинна переходити у покірливість, бо це може деформувати дитину як особистість, обмежити розвиток її творчих здібностей.**
- **Вони, на відміну від хлопчиків, більш соціально відповіальні.**
- **Дівчатка більш потайні та менше вдаються до бійки.**
- **Схильність до порядку, гарні манери більше притаманні дівчаткам, але потребують підтримки та закріплення з боку дорослих.**

Чутливість як потреба в самопозавізі

Дівчатка чутливіші як до заохочень, так і до покарань, гостріше реагують на приниження гідності. Саме ранній розвиток емоційної сфери зумовлює у них підвищену чутливість. Різкі, необдумані, спонтанні, емоційно забарвлені висловлювання негативного характеру на їхню адресу можуть призводити до стресу і навіть шоку. Тому, шановні дорослі, утримуйтесь від незважених висловлювань. Дівчинка може надовго запам'ятати образ її нагадати про неї через роки, коли ви вже давно про це забули. Так між вами може виникнути бар'єр відчуження, що зробить дівчинку більш закритою. У неї зникає бажання ділитися своїми думками. Відсутність чуйності, постійні моральні покарання (вже не кажучи про фізичні) "штовхають" її на пошук розуміння на стороні (у компанії, в подруг, у представників протилежної статі). У таких випадках авторитет дорослих може зазнати нищівного удару в очах дівчинки.

Вирішуючи родинні справи (купівля речей, ремонт, зміна місця помешкання, вибір подарунків тощо), не забувайте вислухати думку доньки, що підноситиме в її очах власний авторитет та значущість. Дівчинці дуже важливо, щоб її значущість була підтверджена (запитати думку, порадитися, доручити важливу справу).

Дівчатка, що не встигають у навчанні, набагато важче піддаються корекції, ніж їхні однолітки протилежної статі. Тож незасвоєння шкільної програми для них — великий неврогенний чинник. Радимо дорослим бути толерантними до невдач та успіхів дівчаток, які на тлі інших можуть і не бути такими, як хотілося б. Будь-яке просування вперед — потужний чинник для такої дитини. А підтримка з боку батьків може стати тим "рятівним кругом", який не просто допоможе, а й стане підмурівком майбутніх успіхів. Неуспішність у школі приводить батьків дівчинки у розpac. Вони втрачають у неї віру, починають кепкувати, іронізувати, зверхнью ставитися до неї, вважаючи невдахою. **Увага! Такий шлях дуже небезпечний, це може загнати дитину в глухий кут власних проблем.** Наслідок — нервовий зрив, невроз. Тож запам'ятаймо: **дівчатка потребують набагато більше уваги і терпіння.**

У сучасній системі освіти є різні типи навчальних закладів, що їх можуть обрати батьки для своїх доньок з урахуванням їхніх особливостей. То якому ж з них надати перевагу? Відповідь перша: **шукайте не заклад, а вчителя.** Відповідь друга: **заклад має бути комфорtnim за своїми вимогами для вашої дівчинки.** Особливо якщо вона, як на ваш погляд, має певні переваги в якихось одних галузях знань і неуспішна в інших. Тому варто насамперед поцікавитися думкою вашої дитини щодо обраної вами школи, її бажанням учитися саме в цьому закладі.

Пам'ятаймо!

- ! • Заохочення для дівчаток — найважливіший елемент у системі стимулів.
- Часті покарання як засіб впливу — шлях до неврозів.
- Шукаймо сильні сторони дівчинки, підсилюймо їх, а не сварімо за невдачі чи неуспішність у навчанні, бо це шлях до відчуження.

Альтруїзм, чи "гнучкість"?

Перші почуття ...

Серед дівчаток частіше, ніж серед хлопчиків, трапляється художній тип вищої нервової діяльності. Це природно, закономірно й зумовлено всім жіночим єством. Але **природні задатки — ще не все: важливо підтримувати розвиток творчих здібностей дитини.** Спільне розглядання ілюстрацій, картин, добір кольорів для розфарбування, моделювання лялькового одягу, в'язання, залучення до приготування їжі та сервірування столу — найоптимальніший шлях. Крім того, дуже добре разом спостерігати за природою ("Яке небо, хмаринки?", "Як змінилися дерева?", "Що найбільше вразило під час прогулянки в лісі, парку, сквері?"), рослинами й тваринами. Читання, слухання невеличкіх уривків музичних творів, перегляд дитячих мультфільмів (високохудожніх, з цікавим сюжетом) допоможуть розкрити й розвинути художні здібності дівчинки, а, крім того, сприятимуть закріпленню в неї гуманних почуттів.

До речі, психологічні дослідження показали, що в дівчаток 6–8 років показники гуманності нижчі, ніж у хлопців, а це означає, що альтруїстична репутація жіночої статі, яка існує в буденній свідомості, перебільшена. Але це зовсім не означає, що поведінці дівчинки притаманні такі негативні прояви, які не піддаються корекції. Власний приклад дорослих — надійний дороговказ, який покаже, як варто чинити в тих чи інших випадках.

Дівчаткам притаманні вищі, ніж у хлопчиків, рівень рефлексії та соціальної відповідальності й більша, "гнучкість" — здатність словесно демонструвати соціально схвалювані форми поведінки. Отже, зважаймо не тільки на словесне демонстрування потрібної поведінки, а й на конкретні дії, які подекуди можуть бути протилежними тому, що декларується зовнішньою формою. Але ми, дорослі, не завжди фіксуємо це і дарма. По-перше, треба показувати дитині, що ви помітили обман, нещирість, а по-друге, демонструвати на власному прикладі, що ваші слова ніколи не розходяться з вчинками і таким чином добиватися, щоб "гнучкість" виявлялася в дитині не на словах, а й у житті.

Найпоширеніший темперамент дівчаток — сангвіністичний. Меланхоліки та холерики — складніший, ніж перший тип, у вихованні та навчанні. Маленькі представниці прекрасної статі у своєму колі

обговорюють перших романтичних героїв, моди, ведення господарства, віддають перевагу ліричній літературі, особливо зближаються з матір'ю і за сприятливих з нею відносин звіряють їй свої таємниці. Вони більше тягнуться до вчительок, можуть колективно закохуватись у вчителя-чоловіка. Ці почуття мають романтичне забарвлення. Для наших Наталочек і Оксанок характерні мрії про героя, про свого "принца". Досить часто виникає і закоханість, частіше у старших за віком хлопчиків або навіть у дорослих чоловіків. Майже завжди "предмет кохання" навіть і не згадується про це. А між тим це досить серйозне почуття! Спроби осуду або кепкування з нього можуть привести до сумнівних результатів. Взагалі, треба вкрай обережно, тактовно ставитися до перших проявів почуттів дітей, намагатися бути дитині другом, а не "суддею", чи, не приведи Господи, прокурором. Травми, пов'язані з почуттями, пережитими в дитинстві, бувають болячішими за тілесні. Дівчатка до яких не "проявляють уваги" хлопчики, часто відчувають себе обділеними й нерідко самі провокують хлопців на "грубоці".

Пам'ятаймо!

- ! • Дівчатка романтичніші та сентиментальніші за хлопчиків.
- Зовнішні прояви альтруїзму не завжди підкріплюються в них відповідними діями та вчинками.
- Душевні травми, пов'язані з почуттями, дуже болісні для дівчинки. Вони можуть врізатись у пам'ять на роки й стати руйнівним чинником нормальних відносин між батьками та донькою.